

РОЗВИТОК МОТИВАЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПРОФОРІЕНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ ЗІ СТАРШОКЛАСНИКАМИ

У статті розкривається роль розвитку мотивації майбутніх учителів щодо профорієнтаційної роботи зі старшокласниками; розглянуто та обґрунтовано спецкурс як засіб реалізації розвитку мотивації майбутніх учителів щодо профорієнтаційної роботи зі старшокласниками.

Ключові слова: мотив, мотивація, профорієнтаційна робота.

Більшість дослідників вважають, що від розвитку навчальної мотивації, а не тільки природних здібностей, залежать успіхи в навчанні студентів. За певних умов (при високій зацікавленості особистості до конкретної діяльності) може спрацювати так званий компенсаторний механізм – нестача здібностей поповнюється розвитком мотиваційної сфери (зацікавленість до певної дисципліни, усвідомленість вибору професії тощо), завдяки чому студент досягає значних успіхів [3].

Однією з умов підготовки майбутніх учителів до профорієнтаційної роботи зі старшокласниками в дослідженні виступив розвиток мотивації майбутніх учителів до профорієнтаційної роботи зі старшокласниками.

Мета статті – розкрити роль розвитку мотивації майбутніх учителів до профорієнтаційної роботи зі старшокласниками; розглянути та обґрунтувати спецкурс як засіб реалізації розвитку мотивації майбутніх учителів до профорієнтаційної роботи зі старшокласниками.

В основу дослідження покладено праці дослідників Н.В. Бордовської, А. А. Реан.

Логіка нашого дослідження привела нас до того, що студент-практикант може успішно оволодівати професійними вміннями, проявляти деякі здібності і в той же час негативно ставитися до своєї професії, відрізнятися низькою сприйнятливостю до педагогічних явищ, до вирішення педагогічних задач. У зв'язку з цим неадекватна мотивованість може позначитися на структурі й ефективності діяльності, що здійснюється. Тому проблема мотиваційної готовності виявляється однією з центральних у підготовці вчителя. Тільки адекватна цілям педагогічної діяльності мотивація забезпечує гармонічне здійснення цієї діяльності і саморозкриття особистості майбутнього вчителя.

Мотивація залежить від того, наскільки повно одержані знання можуть бути реалізованими в професійній діяльності. Діяльність завжди мотивована.

У довідковій літературі мотив (від лат. *moveo* – приводити до руху, штовхати) розглядається як: 1) спонукання до діяльності, пов'язане із задоволенням потреб суб'єкта; 2) сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, що викликають активність суб'єкта й визначають його спрямованість; 3) предмет, що спонукує й визначає вибір спрямованості діяльності (матеріальний або ідеальний), заради якого вона здійснюється; 4) усвідомлена причина, що лежить в основі вибору дій і вчинків особистості [2, с. 219]. При цьому мотивація розуміється як спонукання, що викликають активність організму й визначають її спрямованість, а мотивування визначається як раціональне пояснення суб'єктом причин дії.

"Мотивація" є більш широким поняттям, ніж "мотив". У психолого-педагогічній літературі мотивація як психічне явище теж трактується неоднозначно. Педагогічний словник трактує мотивацію як – спонукати активності організму і його цілеспрямованості" [1].

Проведення спецкурсу було одним із засобів реалізації такої педагогічної умови як розвиток мотивації майбутніх учителів щодо профорієнтаційної роботи зі старшокласниками. Так, автором було розроблено спецкурс "Профорієнтаційна робота в школі".

Спецкурс мав наступні завдання: суттєво доповнити сформовані в основних курсах педагогіки та психології знання студентів основних педагогічних, профорієнтаційних категорій та понять; розширити поняття про необхідність здійснення профорієнтаційної роботи в системі підготовки вчителів різного фаху; сформулювати уявлення про мету, завдання, види, зміст профорієнтаційної роботи і форми її організації; усвідомити специфіку організації профорієнтаційної роботи майбутніх учителів різних спеціальностей; залучити студентів до самостійного опрацювання робіт видатних вітчизняних педагогів, архівних матеріалів, тощо; збагатити педагогічну ерудицію молодого фахівця набутими знаннями.

Запропонована дисципліна складалася з лекційних (20 годин), практичних (14 годин), семінарських (12 годин), самостійних (8 годин), що в цілому складало 54 години навчального навантаження студентів і відповідало кредитно-модульній системі ЄСГС.

Спецкурс склали чотири модулі: "Теоретичні основи професійної орієнтації", "Система професійної орієнтації", "Підготовка та готовність майбутніх учителів до профорієнтаційної роботи", "Фактори та механізми підготовки майбутніх учителів до профорієнтаційної роботи".

Теоретична частина спецкурсу (20 лекцій) передбачала забезпечення теоретичної підготовленості студентів до визначеного аспекту діяльності, озброєння їх знаннями про сутність основних профорієнтаційних понять, системи профорієнтації, зокрема особливості профорієнтаційної роботи у школі, її мету та завдання, головні форми профорієнтаційних заходів та методику їх здійснення. Даний спецкурс служив для формування у студентів повного уявлення про особливості їх майбутньої профорієнтаційної діяльності у школі.

Модуль "Теоретичні основи професійної орієнтації" був вступним для студентів і озброїв їх знаннями про сутність основних профорієнтаційних понять: "професія", "професійна орієнтація", "професійна робота", "професійне самовизначення"; визначив мету, завдання та функції профорієнтаційної роботи, професійного самовизначення. Студентів ознайомили з етапами професійного самовизначення, а також методами та формами профорієнтаційної роботи у школі.

Визначений модуль складався з лекційних занять (4 години), практичних (2 години), семінарських (2 години) та самостійної роботи (2 години).

До змісту модуля входили дві лекції:

- лекція №1. Профорієнтація як соціально-економічна проблема. Професійне самовизначення;

- лекція №2. Форми та методи профорієнтаційної роботи у школі.

У лекції про профорієнтацію як соціально-економічну проблему розкривалось значення профорієнтаційної роботи зі старшокласниками, її роль у формуванні професійної спрямованості особистості, давалася характеристика стану профорієнтаційної роботи у сучасній школі.

Студентів ознайомили з основними поняттями: "професія", "професійна орієнтація", "професійна робота", "професійний інтерес" "професійне самовизначення"; метою, завданнями, функціями, принципами профорієнтаційної роботи у школі, етапами професійного самовизначення; розкривалися правила вибору професії, указувалися типові помилки при виборі професії.

Під час лекції студенти дізналися про те, що сучасна шкільна освіта спрямована в основному на забезпечення учнів теоретичними знаннями і недостатньо орієнтує їх на життєве самовизначення. Досить часто профорієнтаційна робота в загальноосвітніх навчальних закладах не дає очікуваних результатів, часто відірвана від прагнень, інтересів і потреб молоді людини, має суто умовляючий характер. Такий підхід до професійної орієнтації не сформує в учнів уявлення про багатоманітний простір праці, де можна застосувати набуті знання, уміння, не дає їм необхідної інформації для побудови обґрунтованих життєвої і професійних планів на майбутнє.

Проблема профорієнтаційної роботи шкіл, зокрема, має значне програмне забезпечення, але залишається нерозробленим механізм реалізації та фінансова підтримка державної програми профорієнтаційної роботи.

У лекції наголошувалося, що вибір професії – одне з найважливіших стратегічних рішень у житті людини і складна комплексна проблема. Процес самовизначення завершується досягненням стабільного становища в тій чи іншій сфері соціального життя й формуванням відповідних переконань, принципів, ціннісних орієнтацій та мотивації.

Для самостійної роботи студентам пропонували вивчити періодичні видання за останні три роки і добрати матеріал щодо проблем профорієнтаційної роботи; проаналізувати дослідження науковців, а також написати твір на тему: "Мій вибір – життєвий успіх".

Твори студентів оцінювалися за п'ятибальною шкалою: 5 балів – за чітке висвітлення теми, 4 бали – за твір з невеликими неточностями, 3 бали – за твір з досить нечіткими поясненнями, 2 бали – за роботу з поганим обґрунтуванням, 1 бал – за невиконання завдання.

У другій лекції першого модуля розглянуто форми та методи профорієнтаційної роботи у школі.

У лекції наголошувалося, що у профорієнтаційній роботі багато місяця потрібно відводити самостійній інформаційно-пошуковій роботі учнів. На практиці використовуються такі форми: організація і проведення екскурсій, написання творів, доповідей з елементами самооцінювання, інтерв'ю, зустрічі з фахівцями (медиками, пожежниками, працівниками МНС та ін.), вечори, диспути, конференції, класні години, заняття в гуртках, факультативи. Колективні форми пізнавальної діяльності учнів у системі профорієнтації стимулюють активність, творчість учнів, сприяють позитивному ставленню до профорієнтаційних занять, активізують їх інтелектуальну сферу, підвищують ефективність засвоєння профорієнтаційного матеріалу та його інтерієрацію.

Означений модуль передбачав практичне заняття із захистом рефератів за темами: "Готовність до свідомого вибору професії як передумова професійного самовизначення молоді"; "Місце факультативних занять у профорієнтаційній роботі зі старшокласниками"; "Найефективніші профорієнтаційні форми сучасної школи"; "Робота з батьками як одна з форм профорієнтаційної роботи в навчально-виховному процесі в школі"; "Проблеми впровадження методів профорієнтаційної роботи у школі".

Семінарське заняття проводилося за формою семінар-дослідження з теми: "Проблема неефективного, формального проведення профорієнтаційної

роботи із старшокласниками". Студенти відповідали на запитання: Чи необхідно проводити профорієнтаційну роботу із старшокласниками у школі? Чому в сучасній школі профорієнтаційна робота із школярами здійснюється неефективно, формально, або ж цілком ігнорується?

Наступний модуль: "Система професійної орієнтації" складався з лекційних занять (9 годин), практичних (4 години), семінарських (2 години) та самостійної роботи (4 години). У цей модуль входили наступні лекції:

- лекція №1. Професійна інформація. Професіографія;
- лекція №2. Професійна діагностика. Професійна консультація;
- лекція №3. Професійний відбір. Професійна адаптація.

У першій лекції модуля розглядалось сутність, мета професійної інформації, методи та форми професіографії, давалась класифікація професій за С.О. Климовим.

У лекції пояснювалося, що всі професії можуть бути віднесені до тих або інших типів залежно від предмета праці (з чим має справу працівник), засобів праці (чи використовує він машини, або ручні інструменти) і тому подібне. Враховуючи запропоновану типологію, кожній професії можна привести у відповідність якийсь код, або профіль - тобто, до якого типу і по якому критерію вона відноситься. А потім скласти для себе "ідеальну формулу професії". І таким чином зрозуміти, яка професія підходить людині. Учителю демонстрували наочно класифікацію професій за С. О. Климовим, пояснюючи всі типи професій, а також наводив приклади, потім студенти розглядали професіограму косметолога.

Виклад матеріалу передбачав, що наприкінці лекції студенти повинні були скласти професіограму будь-якої професії за зразком, який продемонстрував учитель.

Означений модуль передбачав одне семінарське заняття. Семінар присвячений обговоренню теми "Професійна консультація та її роль у виборі майбутньої професії учнів". Студенти обговорювали наступні питання: Що таке професійна консультація і в чому вона полягає? Хто проводить професійну консультацію з учнями в школі? Які види консультації найефективніше використовувати учителю із старшокласниками у школі? Чому у більшості шкіл не проводить профконсультація з учнями?

Під час самостійної роботи студенти склали професіограму вчителя, пожежника, водія.

З ацим модулем на першому практичному занятті відбувся захист тематичних рефератів: "Роль класного керівника та вчителів-предметників у професійному самовизначенні учнів", "Профорієнтологія сучасної школи", "Методи вивчення індивідуальних особливостей учнів", "Роль професійної діагностики у виборі професії учнів", "Роль професійного відбору у виборі професії учнів", "Професійна адаптація"; студенти розв'язували навчальні ситуації (кейси): "Професійний вибір", "Впевнена поведінка", "Мотивація успіху".

У другій лекції другого модуля розглядалися сутність, мета, завдання, методи професійної діагностики; сутність, мета, завдання, форми, методи типи і принципи професійної консультації.

Під час лекції з'ясувалося, що професійна консультація передбачає, з одного боку, поглиблену професійну діагностику якостей особистості, а з іншого – корекційний (розвивальний) аспект, надання особистості на основі її вивчення науково обгрунтованої допомоги щодо найоптимальніших для неї напрямів і засобів професійного самовизначення. Професійна консультація має також на меті навчити учнів прийомів самооцінки своїх якостей, щоби встановити їх відповідність вимогам професії.

На другому практичному занятті студенти ознайомилися зі змістом та технологією застосування методик: "Карта особистості" К. К. Платонова. Виявлення переважаючого типу темпераменту. "Диференційно-діагностичний запитальник Климова", "Орієнтовно-діагностична анкета спрямованості інтересів", "Комунікативні та організаційні здібності" відпрацьовують практичні навички їх застосування;

Для самостійної роботи студентам пропонувалося ознайомитися зі змістом та технологією застосування методик: Особистісний запитальник Г. Айзенка (для віку 14-16 р.), Особистісний запитальник Г. Айзенка (для віку 17 р. і ст.), проводилось опитування учнів старших класів (10 чоловік) за даними методиками, аналізувалися результати опитування, а також коментувалися висновки.

У третій лекції даного модуля розкривалося сутність, мета та завдання професійного відбору, професійної придатності, а також сутність, мета, завдання, види та етапи професійної адаптації.

Третій модуль спецкурсу "Підготовка та готовність майбутніх вчителів до профорієнтаційної роботи зі старшокласниками" складався із лекційних занять (4 години), практичних (4 години), семінарських (4 години) та самостійної роботи (2 години). У цей модуль входили наступні лекції:

- лекція № 1. Підготовка майбутніх учителів до профорієнтаційної роботи із старшокласниками;
- лекція № 2. Структура готовності майбутніх учителів до профорієнтаційної роботи зі старшокласниками.

У першій лекції означеного модуля розкривалося сутність понять: "підготовка", "підготовка до профорієнтаційної роботи"; вчитель характеризувався як визначальна фігура навчального процесу; підкреслювалася роль науково-дослідницької роботи та педагогічної практики у підготовці студентів до профорієнтаційної роботи.

У другій лекції модуля розкривалося сутність понять: "готовність", "готовність до педагогічної діяльності", "готовність до профорієнтаційної роботи"; компоненти, показники готовності до профорієнтаційної роботи; система профорієнтаційних умінь учителя; рівні та критерії готовності до профорієнтаційної роботи.

За цим модулем проводилися два практичні заняття. Перше заняття – захист тематичних рефератів: "Сенс педагогічної праці вчителя", "Морально-етична відповідальність педагога", "Професійні якості майбутнього вчителя з профорієнтаційної роботи в школі", "Роль педагогічної практики в навчально-виховному процесі ВНЗ".

Друге заняття проводилось у вигляді ділової сюжетно-рольової гри "Профосвітня робота з батьками" Між студентами розподілялися ролі (вчитель, батьки, розподілені на три умовні групи: пасивні, активні об'єктивні, активні авторитарні). Студент у ролі вчителя класного керівника проводив із батьками планову профосвітню бесіду, мета якої пояснити батькам значення правильності професійного вибору в житті людини, переконати в необхідності та важливості профорієнтаційної роботи з учнями. Студенти, що виступали у ролі батьків, задавали ймовірні питання, опонували, ігнорували, заперечували, чи, навпаки, підтримували позицію вчителя залежно від рольового типу батьків. Завдання вчителя було коректно, тактовно, використовуючи науково обгрунтовані аргументи, схилити батьків на свої позиції.

У процесі підсумкового етапу студенти обговорювали хід гри. Здійснювався аналіз ситуацій, що виникали у ході гри. Визначались недоліки в підготовці студентів до даного аспекту діяльності, намічались шляхи їх усунення.

Також на другому практичному занятті студенти розв'язували навчальні ситуації (кейси): "Професійний вибір", "Упевнена поведінка", "Мотивація успіху".

Означений модуль вбачав два семінарських заняття. Перше проводилося за формою семінар – дослідження з теми: "Проблема підготовки майбутніх вчителів до профорієнтаційної роботи зі старшокласниками". Студентам пропонувалося дати відповіді на запитання:

1. Чи є підготовка майбутніх учителів до профорієнтаційної роботи зі старшокласниками проблемою?
2. Яким чином підготовка до профорієнтаційної роботи зі старшокласниками впливає на професійну діяльність майбутніх учителів?

Друге семінарське заняття проводилося у формі семінар-дискусія "Професійні якості майбутнього вчителя з профорієнтаційної роботи у школі". На обговорення виносилися питання ролі вчителя в сучасній системі освіти; вимог до сучасного вчителя щодо проведення профорієнтаційної роботи зі старшокласниками; профорієнтаційних якостей учителя школи.

Для самостійної роботи студентам пропонувалося поспілкуватися з учителями і дізнатися, з якими труднощами їм доводиться стикатись під час здійснення профорієнтаційної роботи у школі?

Лекційний блок четвертого і останнього модуля "Фактори та механізми підготовки майбутніх вчителів до профорієнтаційної роботи" складався із лекційних занять (9 годин), практичних (4 години), семінарських (4 години) та самостійної роботи (2 години). Цей модуль убачав розгляд розвитку мотивації та її роль у підготовці майбутніх учителів до професійно орієнтаційної роботи зі старшокласниками, значущість рефлексивної позиції для постійного аналізу своїх професійних дій та якостей у контексті професійно орієнтаційної роботи. Студенти розв'язували навчальні ситуації (кейси): "Професійний вибір", "Впевнена поведінка", "Мотивація успіху".

За цим модулем проводилися два практичні заняття. Перше заняття - захист тематичних рефератів: "Роль мотивації у підготовці студентів до профорієнтаційної роботи", "Місце мотивації у свідомому виборі професії", "Образ учителя засобами рефлексивної позиції", "Рефлексія як основа становлення майстерності вчителя", "Класифікація методів навчання. Метод CASE", "Новітні технології навчання сучасної освіти".

Друге заняття – рольова гра "Успіх. Безробіття" у формі судового засідання, яка була спрямована на надання допомоги учасникам виробити конструктивне відношення до безробіття, створити умови для активного пошуку виходу з негативної ситуації, а також створити передумови для формування адекватної самооцінки. Ролі студентів розподілялися таким чином: підсудний, групи "захисту", "звинувачення", "засідаючих присяжних". Також студенти розв'язували навчальні ситуації (кейси): "Професійний вибір", "Впевнена поведінка", "Мотивація успіху".

Нами проводилися два семінарські заняття, перед якими студентам отримали наступне завдання для самостійного опрацювання: "Які, на Вашу думку, чинники впливають на підготовку майбутніх вчителів до профорієнтаційної роботи зі старшокласниками?", "Які Ви можете запропонувати шляхи підвищення ефективності професійно орієнтаційної роботи зі старшокласниками?".

Таким чином, відповіді на семінарах були чіткими, аргументованими.

Перше заняття проводилося у формі семінар-форум "Проблема підготовки майбутніх учителів до профорієнтаційної роботи зі старшокласниками", де студенти у регламентному порядку ознайомили присутніх з матеріалом доповідей, потім було колективне обговорення означених проблем і завдань, у кінці заняття підводилися підсумки семінару.

Друге заняття проводилося у формі семінар-дослідження "Шляхи та засоби вдосконалення профорієнтаційної роботи в школі". Студентам необхідно було відповісти на запитання: "Якщо б Вам запропонували скласти програму до спецкурсу з профорієнтаційної роботи майбутніх вчителів зі старшокласниками, то обґрунтуйте наступні положення: теоретичну концепцію; те, як у ній реалізуються профорієнтаційні можливості майбутнього вчителя; інновації в галузі змісту цього циклу; можливості використання новітніх методів навчання".

По закінченню занять зі спецкурсу "Профорієнтаційна робота в школі" ми пропонуємо студентам обґрунтувати їхню думку щодо прочитаного спецкурсу і оцінити лекційний, практичний, семінарський та самостійний види занять за п'яти бальною шкалою та пояснити свій вибір. Питання для роздумів: "Про що я дізнався під час спецкурсу? Чому навчився? Чи є у мене певні досягнення? Яким є мій стан після спецкурсу? Що я в собі відкрив? Яких рис потрібно позбутись, щоб успішно проводити профорієнтаційну роботу зі старшокласниками в школі?"

Самостійна робота студентів передбачала проведення самоаналізу власних професійних якостей за схемою:

- "Я" в моїй власній уяві (Що я про себе знаю?);

- "Я" - ідеальне (Яким я хочу бути?);

- "Я" - дзеркальне (Що про мене думають оточуючі?).

Студенти повинні були також подумати, які, на їхню думку, чинники впливають на підготовку майбутніх вчителів до профорієнтаційної роботи зі старшокласниками, і які вони можуть запропонувати шляхи підвищення ефективності професійно орієнтаційної роботи зі старшокласниками.

Однією з обов'язкових вимог, яка забезпечуватиме ефективність підготовки студента до профорієнтаційної роботи в школі, є обов'язкове врахування й оцінка знань та вмінь студента.

Програма спецкурсу "Профорієнтаційної робота в школі" передбачала залік. Спецкурс оцінювався за чотирибальною системою (незадовільно, задовільно, добре, відмінно) за теорію, за володіння методиками, за практику.

Висновки. Отже, забезпечення мотивації як умови підвищення рівня підготовки майбутніх учителів до профорієнтаційної роботи зі старшокласниками полягає в набутті ними знань з педагогіки, психології для розуміння теоретичної основи даного явища.

Перспективу подальшого дослідження ми вбачаємо у розробці профорієнтаційних завдань, ситуацій з метою реалізації майбутніми вчителями в процесі педагогічної практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Педагогічний словник / [за редакцією М.Д. Ярмаченка]. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
2. Психологія. Словарь / [под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского]. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
3. Реан А.А. Психология и педагогика / А.А. Реан, Н.В. Бордовская, С.И. Розум. – СПб.: Питер, 2004. – 432 с.

Подано до редакції 18.10.2010